

הצדקה והחסד במשנת הרמב"ם

יוחאי מקבילי

כֹּה אָמַר ה'

אֵל יִתְהַלֵּל חָכֵם בְּחַכְמָתוֹ

וְאֵל יִתְהַלֵּל הַגְּבוּר בְּגִבּוֹרָתוֹ

אֵל יִתְהַלֵּל עֶשֶׂיר בְּעֶשְׂרוֹ.

כִּי אִם בְּזֹאת יִתְהַלֵּל הַמֵּתְהַלֵּל

הַשֶּׁכֶל וַיִּדַע אוֹתִי

כִּי אֲנִי ה'

עֲשֵׂה חֶסֶד מִשְׁפָּט וְצִדְקָה בָּאָרֶץ

כִּי בְּאֵלֶּה חִפְצָתִי נָאֵם ה'.

(ירמיהו ט, כב-כג).

אין בדברים שנביא להלן בעניין החסד והצדקה יומרה להקיף את הנושא, אך יש בהם כדי לעורר את האדם להלך בשבילי מחשבתו הטהורים של הרמב"ם בעניינים אלו. מובן שיסוד הדברים בעניין הצדקה הוא בתורה שבכתב ופיתוחם בתורה שבעל-פה. ואולם ניסוחם הבהיר של הדברים במשנת הרמב"ם מביא אותנו לעמוד יפה על טיבם. מקבץ המימרות שנביא להלן ישזור את המושגים במקור השראתם, יישק לפרטם של ההיבטים הנוגעים לכל אחד מישראל, וייחתם בהיבטים הציבוריים והלאומיים.

המושגים צדקה וחסד

הרמב"ם מגדיר את הצדקה והחסד כך:

חסד - ענינו ההפלה באיזה דבר שהפלה בו ושימוש בהפלה במעשה הטוב יותר. ודע כי ההטבה כוללת שני ענינים: האחד, להיטיב למי שאין לו זכות עליך כלל; והשני, להיטיב למי שיש לו זכות עליך ביותר מן המגיע לו... אבל מלת צדקה היא נגזרת מן צדק... ופרוש להביא לכל בעל צדק את המגיע לו ולתן לכל מצוי מן הנמצאים כפי המגיע לו.... הזכויות המטלות עליך לזולתך מצד המדות הטובות, כגון לקומם כל כושל - הרי זו נקראת צדקה. ולכן אמר בהחזרת המשכון: "ולך תהיה צדקה". כי בלכתך בדרך המדות הנעלות, כבר עשית צדק עם הנפש ההגיונית שלך, מפני שנתת לה את המגיע לה.¹

החסד - הוא נתינת דבר דרך הפלגה, ולכן יש גם חסד שהוא מגרעת!

וחסיד הוא האדם החכם, אם הוסיף בחסידות, כלומר במעלות המדותיות, עד שיטה מעט כלפי הצד האחד... ויהיו מעשיו מרבין מחכמתו. לפיכך, נקרא חסד בעבור התוספת, כי ההפלה בדבר נקרא חסד, בין שהיתה אותה ההפלה בטוב או ברע.²

הרמב"ם מזהיר גם מפני חסיד שוטה:

לעולם לא יקדיש אדם ולא יעריך ולא יחרים כל נכסיו. והעושה זה עבר על דעת הכתוב, שהרי הוא אומר: "מכל אשר לו" (ויקרא כז, כח) - לא כל אשר לו, כמו שבאר